

Asia: VN/12734/2019

Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomaila alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

Suomessa pakottamalla solmitun avioliiton päättäminen

- 1. Arviomuiston luvussa 2.1 on käsitelty Suomessa pakottamalla solmitun avioliiton purkamismenettelyä ja ehdotetaan uutta säännöstä, jonka mukaan pakottamalla solmittu avioliitto voitaisiin kumota. Kumoamisen oikeusvaikutukset olisivat samat kuin avioerossa. Kannatatteko ehdotusta?**

Ei

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

Pakko- ja alaikäisavioliittoihin liittyy merkittäviä ongelmia ja on erittäin tärkeää, että ne otetaan vakavasti. Nyt ehdotettuun sääntelyyn liittyy kuitenkin ongelmia, joiden vuoksi en tällä hetkellä kannata ehdotetun uuden sääntelyn omaksumista.

Uudistuksen oikeuspoliittisena tavoitteena täytyy nähdäkseni olla se, että uudistukset parantavat uhrien asemaa tosiasiallisesti. Vaatimus kiinnittää tosiasiallisiin tilanteisiin huomiota on nähdäkseni myös Istanbulin sopimuksen sekä valvontaelin GREVION suositusten taustalla. Jotta ehdotettu sääntely voitaisiin omaksua, on siis varmistuttava yhtäältä siitä, ettei uudistus merkitse ainoastaan kosmeettista parannusta uhrin asemaan ja toisaalta siitä, ettei ehdotettu sääntely sisällä riskejä uhrien kannalta tai aiheuta heille suoranaista haittaa. Tämä on vaikeaa, koska pakkoavioliitto voi liittyä hyvin erilaisiin tilanteisiin. Tuon seuraavassa esiin muutamia seikkoja, joiden perusteella joko ehdotetusta muutoksesta aiheutuva hyöty näyttää kyseenalaiselta tai joita nähdäkseni tulisi selvittää lisää ennen uuden sääntelyn omaksumista.

- 1) Sinänsä on ymmärrettävää, että jos henkilö on pakotettu avioliittoon, on kohtuutonta, että hänelle jää tällaisesta suhteesta ikuinen merkintä ja että hän voi toivoa, että siviilisäädyn muuttaminen naimattomaksi korjaisi tilanteen. Siviilisäätystä koskevalla merkinnällä voi olla

symbolista merkitystä pakkoavioliiton uhreille, vaikka kirjallisuus ei juurikaan käsittele sitä, miten erilaisissa tilanteissa ja yhteisöissä elävät pakkoavioliiton uhrin tosiasiallisesti mieltävät siviilisäätystä koskevan statuksen merkityksen eri konteksteissa. Ei siis ole empiiristä tutkimusta, joka suoraan tukisi tätä uuden sääntelyn puolesta esitettyä argumenttia. Jotta argumentin painoarvo voitaisiin arvioida, asiaa tulisi selvittää haastattelemalla pakkoavioliiton uhreja. On kuitenkin otettava huomioon, että ihmiset eivät kysyttäessä välttämättä ymmärrä, mihin siviilisäätystä koskeva merkintä vaikuttaa ja mihin ei, tai mitä tällainen merkintä eri tilanteissa voi tarkoittaa.

Oma tutkimukseni antaa viitteitä siitä, että ihmisten saattaa olla vaikeaa ymmärtää eri menettelyjen välisiä eroja esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa maahanmuuttovirasto oli katsonut avioliiton ns. lumeliitoksi, mutta siviilioikeudellisesti henkilön avioliittoa pidettiin pätevänä. Kokemukseni mukaan se seikka, että avioliiton pätevyys, tunnustaminen, oleskelulupaharkinta ja siviilisäätty ovat eri asioita, on herättänyt hämmennystä myös tutkijoiden tai käytännön työtä esimerkiksi perheväkivallan tai monikulttuuristen perheiden kanssa tekevien ammattilaisten parissa. Sääntelyn monimutkaistuminen sisältää siis riskin siitä, ettei uusi menettely lopulta palvelekaan haavoittuvimmassa asemassa olevia yksilöitä vaan päinvastoin tekee järjestelmästä entistä vaikeaselkoisemman.

2) Avioeroon liittyvän stigman osalta pidän epätodennäköisenä, että ehdotettu sääntely parantaisi pakkoavioliiton uhrien asemaa. Usein olennaista stigman kannalta on se, onko henkilö - käytännössä nainen - ollut seksuaalisessa suhteessa. Tästä näkökulmasta ei ole merkityksellistä, onko avioliitto juridisesti päättynyt eroon vai kumoamiseen. Jos suhteesta on lapsia, ei siviilisäätystä koskevalla juridisella merkinnällä todennäköisesti ole yhteisön silmissä mitään merkitystä.

Ei myöskään ole selvää, miten ihmiset ja yhteisöt käytännössä ymmärtävät avioeron ja kumoamisen välisen eron. Islamilaisia avioeroja koskevan tutkimuksen perusteella tiedetään, että vaikka islamilainen oikeus tuntee monta eri avioliiton päättymisen muotoa, mukaan lukien avioeron ja avioliiton kumoutumisen ja mitättömyyden, eivät ihmiset käytännössä juurikaan erota näitä eri muotoja toisistaan. Avioliiton päättymisen mielletään avioeroksi silloinkin, kun juridisesti kysymys olisi avioliiton kumoutumisesta tai mitättömyydestä. Muodon sijaan merkitystä on sillä, onko nainen ollut avioliitossa, siis suhteessa, vai ei.

Yhteisöjen osalta on epätodennäköistä, että pakkoavioliiton uhrin asema paranisi sillä, että avioliiton voisi kumota. Lakimuutosta olennaisempaa olisi ruohonjuuritason vaikuttamistyön turvaaminen naisten asemaa koskevien käsitysten muuttamiseksi. Tämän työn tukeminen olisi äärimmäisen tärkeää myös siksi, ettei suurimmassa osassa pakkoavioliittotilanteista todennäköisesti ole kysymys Suomessa virallisesti solmitusta avioliitosta, vaan joko epävirallisista avioliitoista tai ulkomailla solmituista avioliitoista.

3) Arviomuistiosta ei käy ilmi, mitä avioliiton kumoaminen tarkoittaisi VTJ:hin ja muihin rekistereihin koottavien tietojen kannalta. Vaikka siviilisäätystä koskeva merkintä olisi kumoamisen

jälkeen ”naimaton”, VTJ:ssä varmaankin edelleen olisi tiedot avioliitosta ja sen kumoamisesta. Vaikka pakkoavioliitto olisi solmittu Suomessa, on otettava huomioon, että se saattaa liittyä yllirajaiseen kontekstiin esimerkiksi siten, että henkilöllä on lähtömaassa läheisiä ja/ tai omaisuutta, mistä syystä hän joutuu matkustamaan tai muuten asioimaan lähtömaan viranomaisten kanssa.

Suomessa siviilisäätystä koskevalla merkinnällä on vähän vaikutusta. Yllirajaisessa tilanteessa saattaa kuitenkin olla toisin. Jos kumoamismenettelyä koskevaa uutta lainsäädäntöä lähdetään viemään eteenpäin, valmistelu- ja selvitystyötä olisi tarpeellista vielä jatkaa. Olisi tarpeen ottaa tarkemmin huomioon eri yhteydet, joissa avioliittoa / avioeroa / avioliiton kumoamista koskevalla merkinnällä on oikeusvaikutuksia sekä tutkia, miten siviilisäätystä koskevat merkinnät ja muu rekistereihin tallennettava avioliittoa koskeva tieto vaikuttavat ja miten niihin suhtaudutaan muiden valtioiden rekistereissä ja identiteettiä koskevissa asiakirjoissa.

On mahdollista, että toisen valtion viranomaiset tunnustavat avioliiton kumoamisen ongelmitta. Mutta on myös mahdollista, että avioliiton kumoamista kohdellaan avioerona tai sitä ei tunnusteta lainkaan. Ongelmia voi myös aiheutua siitä, jos avioliitosta ei ole minkäänlaista merkintää, mutta henkilöllä on kuitenkin esimerkiksi lapsia.

Jos pakkoavioliiton uhri joutuu esimerkiksi matkustamaan tai asioimaan vaikkapa irakilaisien viranomaisten kanssa, hänen kannaltaan on olennaista tietää, miten Irakissa suhtaudutaan avioliiton kumoamiseen. Tuleeko irakilaisesta henkilön irakilaiseen henkilökorttiin tai matkustusasiakirjoihin merkintä avioerosta riippumatta siitä, miten avioliitto on suomalaisessa järjestelmässä päätynyt? Entä mitä seuraa silloin, jos avioliiton kumoutumista ei lainkaan tunnusteta? Vapautuisiko esimerkiksi Suomessa asuva iranilaistaustainen vaimo velvollisuudesta esittää aviomiehen antama matkustuslupa tilanteessa, jossa hänen avioliittonsa on kumottu vai onko riskinä, etteivät iranilaiset viranomaiset lainkaan tunnusta avioliiton päättymistä kumoamismenettelyssä? Tai onko esimerkiksi mahdollista, että jos henkilöllä on lapsia, mutta ei merkintää avioliitosta, hän voisi matkustaessaan joutua ongelmiin tai jopa pidätetyksi?

Mikäli ehdotettu kumoamismenettely omaksuttaisiin, tulisi edes jonkin verran selvittää sitä, onko kumoaminen uhrien kannalta yllirajaisissa tilanteissa ongelmattomampi ratkaisu kuin avioero. Lisäksi tulisi varmistua siitä, että uhrin saatavilla olisi helposti ja maksutta informaatiota kumoamisen oikeusvaikutuksista ja huomioon otettavista asioista yllirajaisissa konteksteissa.

Yllirajaiset tilanteet tulisi sääntelyä kehitettäessä ottaa huomioon myös siitä näkökulmasta, miten pakkoavioliittokontekstin kannalta olennaiset muut maat suhtautuvat ehdotettuun sääntelyyn ja mitä tästä seuraa suomalaisten asiakirjojen kansainväliselle luotettavuudelle. Onko ehdotetun sääntelyn riskinä, että joissakin maissa aletaan pitää suomalaisten viranomaisten merkintöjä epäluotettavina? Onko riskinä, että yksilöiltä voidaan alkaa vaatia erilaisia laajempia perhe-elämää koskevia selvityksiä tai että he joutuvat muuten ongelmallisiin tilanteisiin?

4) Kumoamista koskevassa asiassa olisi kysymys oikeudenkäynnistä, jossa jouduttaisiin esittämään aja arvioimaan pakkoa koskevaa näyttöä. Tällaista näyttöä olisi todennäköisesti hankalaa saada ja sitä olisi hankalaa arvioida. Uhrin kannalta voi usein olla tärkeintä saada avioliitto päättymään mahdollisimman pian. Menettely, jossa joudutaan esittämään näyttöä pakon olemassaolosta olisikin todennäköisesti uhrin kannalta raskaampi kuin avioeromenettely, jossa riittää pelkkä hakemus tahdonilmaisuna ilman erityisiä perusteita.

Arviomuistiosta tai sen taustalla olevasta selvityksestä ei ilmene, onko muissa Pohjoismaissa tutkittu sääntelyn vaikutuksia tai sitä, kuinka usein paktoon vedotaan avioliiton päättämismenettelyissä. Onko uudistusten koettu ratkaisseen niitä ongelmia, joiden vuoksi uutta sääntelyä omaksuttiin? Miten oikeuslaitoksessa toimivat tuomarit ovat kokeneet näyttöön liittyvät kysymykset?

Jos uuteen menettelyyn päädytään, on tärkeää, että pakkoavioliiton uhri saa oikeaa informaatiota siitä, että käytännössä menettely on avioeroproosessia merkittävästi raskaampi ja todennäköisesti myös kestää avioeromenettelyä kauemmin. On myös selvää, että uhrin tulisi saada valita menettelyiden väliltä. Tällöin olisi tärkeää, ettei siitä, ettei henkilö ole turvautunut kumoamismenettelyyn, aiheudu uhrille haitallisia seuraamuksia esimerkiksi siinä muodossa, että sitä myöhemmin pidettäisiin osoituksena siitä, ettei avioliittoon ole liittynyt pakottamista.

5) Arviomuistiossa esitetään, että syyttäjänkin voisi ajaa siviilioikeudenkäyntinä pakkoavioliiton mitätöintiä. En kannata ehdotusta nyt esitetyssä muodossa. Sen sijaan voisi olla perusteltua selvittää mahdollisuutta siihen, että uhrin niin halutessa avioliitto voitaisiin todeta mitättömäksi sellaisen rikosoikeudenkäynnin yhteydessä, jossa avioliittoon pakottamista käsiteltäisiin jonkin rikosnimikkeen alla. Nähdäkseni on kuitenkin tärkeää, että tällaisessa tilanteessa uhrilla olisi päätösvalta sen suhteen, minkälaisessa menettelyssä avioliitto siviilioikeudellisesti päätetään – tai päätetäänkö sitä ollenkaan.

6) Istanbulin sopimuksen tavoitteiden valossa olisi nähdäkseni perusteltua harkita avioeromenettelyn yksinkertaistamista ja avioeron saamisen taloudellisten kustannusten alentamista. Olisi syytä selvittää, hankaloittaako puolen vuoden harkinta-aika väkivaltaisesta avioliitosta lähtemistä ja olisiko avioeron saamista syytä entisestään helpottaa siten, että pakollista harkinta-aikaa lyhennettäisiin esimerkiksi yhteen kuukauteen. Lisäksi tulisi selvittää, voidaanko avioeron saamisen taloudellisia kustannuksia vähentää. Nämä muutokset voisivat parantaa sekä pakkoavioliittojen että parisuhdeväkivallan uhrien asemaa ilman, että uudistuksia kytkettäisiin näytön esittämiseen. Harkinta-ajan lyhenemiselle on toki olemassa esimerkiksi puolisoiden taloudellisiin oikeuksiin liittyviä vastasyitä.

2. Arviomuistion luvussa 2.2 on käsitelty Suomessa alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkamista ja päädytty siihen, että tarvetta lainsäädäntömuutoksiin ei ole. Oletteko johtopäätöksestä samaa mieltä?

Ei

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

-

Ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton tunnustaminen

3. Arviomuistion luvussa 3 on käsitelty ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista Suomessa. Arviomuistiossa ehdotetaan nykyisten säännösten täsmentämistä niin, että ulkomailla alle 18-vuotiaana solmittu avioliitto voitaisiin tunnustaa Suomessa vain erityisestä syystä, jos ainakin toinen puolisoista on asunut avioliiton solmimishetkellä Suomessa. Kannatatteko ehdotusta?

Ei

Perustelut ja mahdollinen vaihtoehtoinen sääntelymalli, jota tuette

Sinänsä tavoite selkiyttää alaikäisenä ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamiseen liittyvää sääntelyä on kannatettava. Erilaiset tilanteet ja niistä haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle aiheutuvat seuraukset tulisi kuitenkin ottaa nyt esitettyä paremmin huomioon.

Lähtökohtaisesti kansainvälisessä yksityisoikeudessa pyritään tunnustamaan myös sellaiset avioliitot, joiden solmimiseen liittyy ongelmia esimerkiksi ihmisoikeusnäkökulmasta. Tärkeimpänä syynä tähän ei ole kansainvälisen yksityisoikeuden henki, monikulttuurisuuden arvostaminen, halu sulkea silmät hyväksikäytöltä tai väkivallalta, oikeusjärjestyksen systeemisen kauneuden vaaliminen tai edes vieraan valtion oikeuden kunnioittaminen. Tärkein syy lähtökohtaiseen tunnustamiseen on se, että usein avioliiton tunnustamatta jättämisellä on enemmän haitallisia vaikutuksia kuin tunnustamisella. Lisäksi nämä vaikutukset koskevat useammin tyttöjä kuin poikia, koska yhtäältä alaikäisavioliitto on ilmiönä sukupuolittunut ja toisaalta sukupuolittuneista rakenteista seuraa, että usein juuri vaimo tarvitsee enemmän avioliiton oikeusvaikutusten mukanaan tuomaa suojaa.

Pidän epätodennäköisenä, että ehdotettu sääntely johtaisi esitettyihin tavoitteisiin. Jos lähtökohdaksi otetaan se, että ulkomailla alaikäisenä solmittua avioliittoa ei tunnusteta ilman erityistä syytä, on vaarana, että erityisten syiden kynnyksessä nousee niin korkeaksi, että käytännössä uudistuksesta on enemmän haittaa niille henkilöille, jotka kuitenkin päätyvät alaikäisenä avioliittoon, kuin siitä on hyötyä siinä muodossa, että alaikäisavioliitot vähenisivät.

Tilanteita, joissa alaikäinen nuori lähetetään ulkomaille joko suoraan avioitumistarkoituksessa tai reaktiona ristiriitoinen nuoren ja vanhempien välillä tulisi tunnustaa paremmin. On kuitenkin epäselvää, johtaisiko ehdotettu sääntely tämän ilmiön vähenemiseen vai ei. Ehdotettu sääntely olisi helppoa kiertää esimerkiksi niin, että alaikäisenä ulkomaille lähetetty nuori viipyisi ulkomailla pidempään, täysi-ikäisyyteen saakka, jonka jälkeen avioliitto solmittaisiin ja tunnustettaisiin automaattisesti. Jos tunnustamista koskevan sääntelyn tiukennus johtaisi entistä pidempiin tahdonvastaisiin oleskeluihin ulkomailla, sen vaikutukset olisivat suoraan kielteiset haavoittuvassa asemassa olevien nuorten kannalta. Toinen tapa kiertää sääntelyä olisi järjestää avioliitto epävirallisesti alaikäisenä ja vahvistaa se vihkimisellä nuoren tultua täysi-ikäiseksi. Myöskään tähän ilmiöön sääntelyn keinoin on hyvin vaikeaa puuttua.

Tilanteita, joissa aikuinen Suomessa asuva henkilö matkustaa ulkomaille ja solmii siellä avioliiton alaikäisen henkilön kanssa, kohdellaan tällä hetkellä siten, että avioliitto tunnustetaan vasta sitten kun alaikäinen osapuoli on tullut täysi-ikäiseksi ja pyytää avioliiton tunnustamista. Se, että tällaista avioliittoa ei uudistuksen myötä lähtökohtaisesti tunnustettaisi lainkaan, voisi vaikuttaa suotuisasti joidenkin ihmisten toimintaan ja merkitä sitä, että avioliitto solmittaisiin vasta toisen osapuolen tultua täysi-ikäiseksi.

Tilanteissa, joihin liittyy hyväksikäyttöä tai merkittävä ero osapuolten valta-asemissa, muutos ei kuitenkaan toisi toivottuja seurauksia. Jos avioliitto uudistuksesta huolimatta solmittaisiin ulkomaille alaikäisen kanssa, joko siksi, ettei puolisoilla ollut tietoa lain sisällöstä tai siksi, että säännöksiä pyritään kiertämään, kohdistuisivat negatiiviset seuraukset ensi sijassa alaikäiseen osapuoleen, yleensä vaimoon.

Ylirajaisissa avioliitoissa tilaisuus muuttaa Eurooppaan saattaa olla merkittävä avioliiton solmimisen motiivi ja eurooppalainen kumppani tästä syystä tavoiteltu puolisoehdokas. Jos avioliittoa ei tunnustettaisi lainkaan eikä alaikäinen osapuoli edes täysi-ikäistyttyään voisi seurata puolisoaan Suomeen, jäisi hän omassa paikallisessa yhteisössään edelleen avioliiton sitomaksi, mutta käytännössä ilman mahdollisuutta saada avioliitosta hänelle seuraavaa suojaa ja oikeuksia tai edes sitä etua, jota oleskelulupa Eurooppaan voisi merkitä. Suomeen palaava puoliso olisi puolestaan vapaa solmimaan uuden avioliiton eikä häntä voitaisi velvoittaa esimerkiksi osallistumaan puolisonsa elatukseen. Tällaisesta liitosta syntyvien lasten asema olisi niin ikään epäselvä.

Nykyinen menettely, jossa avioliitto tunnustetaan vasta puolison tultua täysi-ikäiseksi, on ongelmallinen, koska se ei perustu lakiin. Tältä osin sääntelyä tulisi muuttaa niin, että lain ja käytännön välinen ristiriita poistuisi, kuten selvityksen sivulla 35 yhtenä vaihtoehtona esitettiin.

Alaikäisen solmittujen avioliittojen osalta olisi syytä pohtia, olisiko tunnustamatta jättämisen sijaan mahdollista esimerkiksi kehittää kuulemismenettelyjä niin, että alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen liittyisi säännönmukaisesti alaikäisen osapuolen kuuleminen.

4. Onko teillä kommentteja arviomuistion jaksossa 3.3 mainittuihin erityisiin syihin, joiden perusteella tällaisen avioliiton tunnustaminen voisi poikkeustapauksessa olla perusteltua?

Arviomuistiossa mainitut syyt ovat perusteltuja. Lisäksi olisi tärkeää, että sääntely ilmentäisi periaatetta, jonka mukaan keskeistä yksittäisen tapauksen harkinnassa olisi alaikäisen osapuolen ja mahdollisten lasten etujen kannalta suotuisa tulkinta.

5. Onko arviomuistiossa ja sen taustalla olevassa selvityksessä arvioitu tunnustamissääntelyn ja -käytäntöjen nykytilan sekä eri vaihtoehtojen etuja ja haittoja riittävän kattavasti?

Ei

Perustelut

Sekä arviomuistio että sen taustalla oleva selvitys ovat sinänsä ansiokkaita, mutta ehdotettujen uudistusten mahdollisia myönteisiä ja kielteisiä seurauksia tulisi arvioida laajemmin ja eritellä selkeämmin, mitä konkreettisia seurauksia uudistuksista voidaan ennakoida olevan ja kehen erityisesti negatiiviset seuraukset todennäköisesti kohdistuisivat. Vasta tämän jälkeen ehdotettuja uudistuksia voidaan aidosti arvioida esimerkiksi suhteessa perusoikeuksiin ja kansainvälisiin ihmisoikeusvelvoitteisiin sekä väkivallan vastaisen työn tavoitteisiin.

Muut huomiot

6. Onko teillä muuta lausuttavaa arviomuistiosta tai sen taustalla olevasta selvityksestä?

Selvitystyötä olisi nähdäkseni aiheellista jatkaa. Uudistusten valmistelussa tulisi laajemmin kartoittaa ja ottaa huomioon kokemuksia ja tutkimusta muissa Pohjoismaissa omaksutuista sääntelymalleista.

Pidän tarpeellisena poikkihallinnollisen selvitystyön käynnistämistä liittyen ylijärjestykseen perhesuhteisiin ja erityisesti nuorten ja lasten asemaan. Riittävän laajan selvitystyön jälkeen tulisi harkita, mihin toimenpiteisiin viranomaisten ja lainsäätäjän olisi tarkoituksenmukaista ryhtyä. Pakko- ja lapsiavioliittoihin tai tahdonvastaisiin lähettämisiin ulkomaille ei voida reagoida vain kansainvälisen yksityisoikeuden (tai rikosoikeuden) sääntelyalaa kuuluvilla keinoilla. Lisäksi uudistusten mahdollisia vaikutuksia pitäisi selvittää nykyistä enemmän.

Mustasaari Sanna
Helsingin yliopisto